

НАЈРАНИЈИ ХРИШЋАНСКИ СПОМЕНИЦИ

Почетком септембра 1945. године обавестило нас је Одељење за старине владе Палестине да је за време извођења грађевинских радова на земљишту које припада А. Давиду Киразу, у близини јерусалимског предграђа Талпиота, откривена једна јеврејска гробница у којој се налазио изванредан број осаријума (= ковчежића са људским костима). Ово Одељење је предложило да Музеј јеврејских старина Јеврејског универзитета откопа гробницу и испита њену садржину. Ми смо откопавање извршили за четири дана, од 10. до 13. септембра. Г. Н. Авигад (N. Avigad), службеник нашег Музеја, помагао је писцу у надгледању посла и у припремању овога извештаја и приложених планова и скица.

Опис гробнице

Гробници се прилази кроз двориште, или дромос, исечено у станцу камену, које је широко од 2,30 до 2,80 метара. У источном делу дворишта, који смо ми очистили у дубину до чврсте стене, под је био отприлике 2,30 м. испод површине околне стене. Природна површина стене спушта се према западу, па можемо стога да претпоставимо да је било потребно само неколико степеница да би се ушло у двориште. Међутим, овај део није могао бити очишћен због узвишице од нагомиланих грађевинских отпадака на том месту.

Улаз у саму гробницу смештен је на јужној страни дворишта, уз његов источни угао. Испред улаза нађен је један правоугаони камен блок, 1,00 са 0,82 м., а 0,24 м. дебљине, који је првобитно затварао улаз. Такво камење обично се састоји од дебеле правоугаоне плоче са избочењем на једној страни које служи да се уклопи у отвор улаза и да га затвори. На камену који смо управо описали још је био очуван један мали део такве избочине.

Правоугаони оквир 1,18 м. висок, 0,94 м. широк и 0,30 м. дубок био је усечен око улаза са циљем да прими овај камен за затварање. Сам улаз је 0,58 м. широк, 0,64 м. висок и 0,62 м. дубок.

Улаз води у гробну одају скоро квадратне основе, чије стране имају дужину од 3,36—3,42 м.; висина одаје је 1,14 м. Њен пад је 0,30 м. испод површине дворишта. На дну одаје наспрам улаза налази се правоугаона јама дуга 2,15 м., широка 1,14 м. и дубока 0,70—0,80 м. Такве се јаме често налазе у гробницама, а сврха им је да омогуће стојећи став човека у одаји, избегнувши усецање целе површине пода до потребне дубине. Поред тога, умрли су могли бити положени на клупе које су остављене на три стране око јаме пре него што буду сахрањени у гробна удубљења. Понекад су осаријуми били смештени на клупама.

У неким случајевима у стени је усечана степеница да би се омогућило силажење из дворишта у саму пећину. У гробници о ко-

joj je реч у ту сврху је испред улаза постављен слободан камен 0,25 м. висок.

У зидовима гробне одаје било је усечено пет удубљења (kokhim), од којих по два у јужном и источном зиду. Њихова дужина се креће између 2,20 и 2,40 м., а ширина од 0,47 до 0,50 м., сем код једног у јужном зиду који је широк 0,84 м.; она су сва висока 0,73 м. Њихови подови су 0,08 м. изнад клупа. Отвори удубљења су по облику грубо правоугли. Једно додатно удубљење је усечено испод јужне клупе и отвара се у зиду јаме; оно је 1,25 м. дугачко, 0,46 м. широко и 0,74 м. високо.

Једино удубљење усечено у западном зиду одаје разликује се од свих осталих по томе што је подељено у два спрата помоћу каменних плоча. Као што се може видети на пресеку ЦД првобитно удубљење је укопано до укупне дубине од 1,65 м., а његов доњи део је за 0,45 м. продужен у предео клупе. На обема странама удубљења усечени су жљебови у нивоу спрата и седам каменних плоча је уметнуто у њих; оне су широке 0,37—0,45 м. а 0,13 м. дебеле. Ове плоче су служиле као под за горњи део удубљења, а таваница за доњи. Све плоче, осим друге, биле су нађене *in situ*.

Отвори удубљења били су затворени плочнатим каменним плочама које су за време откопавања биле нађене у земљи која је испуњавала пећину. Једна мала шупљина била је усечена у поду клупе уз северозападни угао пећине, размера 0,84 са 0,33 м. и 0,50 м. дубине. У овој рупи налазиле су се људске кости и она је била покривена танким каменним плочама, од којих је једна била нађена *in situ*.

У источном зиду дворишта постојао је усек где је започета још једна гробна одаја. Улаз, 0,44 са 0,70 м., био је окружен усеченим оквиром величине 1,58 са 0,83 м. и изведен на потпуно исти начин као и улаз у главну одају која је напред описана. Стена је исечена за растојање од 1,60 м. од унутрашњег краја улаза; границе уобичајеног удубљења биле су оцртане на поду и у тим границама стена је дубљена до дубине од око 0,45 м.; клупе на обема странама биле су започете, али су остављене недовршене.

У северном зиду дворишта нађено је једно недовршено, грубо засвођено удубљење, величине 1,10 са 0,88 м., и 0,76 м. висине. У њему се налазило само неколико поломљених лонаца.

Стена у којој је гроб усечен састоји се од меког *pagi* кречњака, последица чега је то да начину рада недостаје прецизност. Зидови нису глатки, линије нису праве, а ивице нису оштре. Таваница гробнице била је оштећена експлозијом за време скорашњих грађевинских радова. Постојао је јасан доказ да се у гробницу једном улазило и да је остављена отворена; гомиле земље продрле су кроз отвор у гробницу и испуниле је до око две трећине њене висине.

Опис осаријума

Сви нађени осаријуми су направљени од локалног кречњака званог *ka'kula*. Осаријуме бр. 1—11 ми смо изнели за време чишће-

ња гробнице а њихов положај кад су нађени назначен је на плану. Бројеве 12—14 радници су изнели пре него што је било обавештено Одељење за старине.

1. Једнобојан осаријум са равним поклопцем, дуг 0,475 м., широк 0,235 м., и 0,26 м. висок. На једној од дугих страна, уз саму горњу ивицу, усечен је запис четвртастим јеврејским словима (*види ниже, натпис бр. 1*).

2. Украшени осаријум премазан црвеном бојом, дуг 0,52—0,54 м., широк 0,26 м. и висок 0,34 м.; почива на четири мале ноге. Предња страна је оивичена двоструком цик-цак траком, а подељена је једном усправном цик-цак траком у два четвртаста поља. У сваком од тих поља урезана је шестолисна розета окружена усеченим кругом. Четири угла сваког поља и простори између листова и розета испуњени су малим урезаним круговима. Овај осаријум је нађен поломљен и овде није дата његова слика. Међутим, ми ћемо његове цртеже поново срести на неким од следећих осаријума.

3. Једнобојан осаријум са равним поклопцем, 0,445 м. дуг, 0,275 м. широк и 0,305 м. висок. Није насликан.

4. Украшен осаријум, премазан жутом бојом, 0,555—0,615 м. дуг 0,28—0,30 м. широк и 0,38 м. висок почива на четири мале ноге. Предња јој је страна уоквирена цик-цак тракама. Две дванаестолиснате розете, окружене зупчастим круговима који се састају у центру, чине главни украс. Један дубоко усечен лист, облика врха копља, полази између кругова и досеже горњу ивицу. Испод кругова ниже се ред троугластих гравура који почива на средини доње ивице. Изгледа да постоји нека веза између горњих и доњих резбарија, пошто се оне појављују заједно на неким другим осаријумима који су нађени у овој пећини и другде (cf. бројеве 9 и 13 из ове групе и један други осаријум, сада у Палестинском археолошком музеју у Јерусалиму).

На полећини осаријума приближно на његовој средини, усечен је натпис јеврејским словима (*види доле, натпис бр. 2*).

5. Украшен осаријум са равним поклопцем, 0,67 м. дуг, 0,29 м. широк и 0,36 м. висок, почива на четири ножице. Обе дуге стране уоквирене су једноставном дуплом линијом. Свака страна је украшена у свом горњем делу са по две мале шестолисне розете. Латице розета имају издигнута ребра и уписане су у кругу кога сачињава уска цик-цак трака.

Значајна карактеристика украшавања овог осаријума је да су његове две стране украшене розетама уместо само једна, као што је то обично случај. Поред тога, украшавање је ограничено на мали део сваке површине, а остатак је остављен без тога. На неким другим осаријумима који су украшени сличним малим розетама чак су све четири стране украшене розетама.

6. Украшен осаријум, обојен црвено, са равним поклопцем, 0,48—0,50 м. дуг, 0,25 м. широк и 0,305 м. висок; он почива на четири нешто шире и равније ножице. Предња страна показује најтипичнију врсту украшавања која се среће на осаријумима. Цела повр-

шина је уоквирена и подељена у два четвртаста поља хоризонталним и вертикалним дуплим и једноструким цик-цак тракама; свако од два поља садржи по једну шестолисну изрезбарену розету уокружену сличном траком. Међупростори између изрезбарених латица розета садрже врежасте усеке, који полазе из средишта розета.

7. Украшен осаријум са равним поклопцем, 0,47—0,50 м. дуг, 0,23—0,24 м. широк и 0,29 м. висок; почива на четири мале ноге. Предња страна је оивичена двоструким оквиром. Спољашњи, шири оквир украшен је усеченим браздама и малим квадратима у своја четири угла. Унутрашњи, ужи оквир местимично је пресечен дуплим линијама. Поље оивичено унутрашњим оквиром подељено је у три површине помоћу две усправне, независне линије. Спољашње површине имају розете; унутрашња је једноставна. Таква троделна подела поља налази се и на другим осаријумима који су пронађени у разним гробницама око Јерусалима. Украси на некима од њих су скоро истоветни са нашим; други имају један додатни елемент у средњој површини, као што је: калија, грађевина, олтар. Могли бисмо да претпоставимо да су сви ти осаријуми били производ исте радионице.

Задња страна осаријума носи грчки запис у једној линији, исписан угљем (*види доле, натпис бр. 3*).

8. Обичан осаријум са равним поклопцем, 0,61—0,63 м. дуг, 0,265 м. широк, и 0,32 м. висок, који почива на четири мале ноге. На средишту сваке од четири стране осаријума има један велики крст исписан угљеном. Крстови нису пажљиво урађени: код једног су кракови подједнаке дужине, док су код других неједнаки. Код неких је боја избледела, али су избледеле главне црте још увек видљиве. У средини равног поклопца урезан је у једној линији грчки натпис (*види доле, натпис бр. 4*).

9. Украшен осаријум са равним поклопцем, 0,53—0,565 м. дуг, 0,29 м. широк, 0,35 м. висок, који почива на четири мале ноге. Осаријум је обојен жутом бојом и његово украшавање је врло слично ономе на осаријуму бр. 4. Овде, међутим, розете су састављене само од шест латица свака и кругови се не састају. Лист облика врха копља је шири у основи, испуњавајући простор између розета; има само три изрезбарена троугла у доњем делу.

10. Украшени осаријум са призматичним поклопцем, нешто заобљеним на врху, 0,59—0,63 м. дуг, 0,25—0,29 м. широк и 0,30 м. висок, почива на четири мале ноге. Дебљина поклопца је 0,08 м. Предња страна је оивичена једноструким издубљеним цик-цак тракама и подељена је једном уском украсном пругом на два четвртаста поља. Свако од ових поља има унутрашњи оквир направљен дуплом линијом, у коме је урезана шестолисна розета, уписана унутар неколико концентричних кругова. Простор око четвртастог оквира испуњен је ланцима спојених полукругова. Средишна пруга изведена је врло брижљиво: пресецајуће дијагоналне линије деле простор на ромбе и троуглове. Три ромба су испуњена дугмастим кружићима; три горња и три доња троугла садрже растављене полурозете, док су у четири средишња урезани издубљени полукругови.

На врху једне од краћих страна осаријума урезан је мали крст. Сличан крст се може видети на једној од уских страна призматичног поклопца. Сврха ових знакова је сигурно да обележе правилан положај поклопца на осаријуму. Овај општи тип зидарских ознака су доста обичне карактеристике на осаријумима. Три јеврејска слова урезана су на другој краткој страни осаријума (*види доле, натпис бр. 5*).

11. Обичан осаријум са равним поклопцем, 0,61—0,65 м. дуг, 0,305 м. широк и 0,355 м. висок. Није приказан.

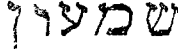
12. Украшен осаријум са призматичним поклопцем, 0,625—0,635 м. дуг, 0,28—0,305 м. широк и 0,33 м. висок, почива на четири мале ноге. Поклопац је 0,14 м. дебео. Предња страна је уоквирена једноструком цик-цак траком; две сличне траке деле површину на три поља, једно уско на средини, а са сваке стране по једно, скоро квадратно. Две розете које испуњавају бочна поља урађене су другачије но обично. Њихових седам латица не састају се у средишту, већ су распоређене око концентричних кругова. Мали кружићи су распоређени између латица, а и у угловима квадратних поља. Уско средње поље садржи полукругове који се нижу дуж његових страна, од којих су неки испуњени цик-цаком, и три кружића дуж средње линије.

13. Украшен осаријум са седластим поклопцем, 0,395—0,45 м. дуг, 0,225—0,245 м. широк и 0,295 м. висок; он почива на четири мале ноге. Висина поклопца је 0,125 м. Украси на предњој страни су слични онима на осаријуму бр. 4. Површина је уоквирена дуплом цик-цак линијом. Неки детаљи нису довршени, као што се види по извођењу мотива главе копља и по чињеници да низ троуглова испод розета недостаје, премда две мале усправне урезане линије показују да је намеравана декорација слична оној на осаријумима бр. 4 или 9.

14. Украшен осаријум, 0,47—0,54 м. дуг, 0,21—0,24 м. широк, и 0,275 м. висок; поклопац недостаје. Цик-цак трака која оивичава предњу страну издубљена је на мало другачији начин него обично. Две шестолисне розете које је украшавају подељене су пољем паралелних, дубоко урезаних кружића. Тешко је погодити шта се хтело са овим грубо извученим цртежом, можда нека високостилизована биљка.

Натписи

1. Натпис у једном реду урезан је на једној од дугих страна осаријума бр. 1, при врху. Пошто је површина грубо израђена и показује многе огреботине, и пошто натпис није дубоко урезан, то је прилично тешко разабрати слова, нарочито на крају реда.

Први део натписа јасно се чита (Симеон). Начин писања је истих особина као што се обично налази у натписима на осаријумима. Посебну пажњу треба обратити на облик другог слова, које је у каснијим периодима употребљавано само на крају ре-

чи, *tem finale*. У наше време ово финално *tem* било је употребљавано и у почетку и у средини речи.

После имена Симеон долазе два слова која су јасна; она гласе Затим следи неколико слова од којих је последње сигурно

 (леф). Једина тешкоћа лежи у тумачењу уметнутих слова. После неколико неуспелих покушаја ја сам се најзад решио да их читам као два слова Претпостављено решење целог натписа је стога:

Симеон Барсаба

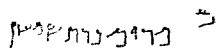

Факсимил пртежа натписа бр. 1, протумаченог као Симеон Барсаба

2. Натпис у једном реду урезан приближно у средини задње стране осаријума бр. 4. Слова су чисто исписана и њихово тумачење не представља тешкоће. Читају се:

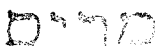

Миррам, Симеонова кћер

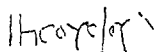
Факсимил натписа бр. 2, протумаченог да гласи: Миррам, Симеонова кћер

Један неуспео покушај у писању овог имена био је прво за почет, као што се може видети из слова *tem*), десно од почека садашњег натписа и нешто изнад њега.

Начин писања овог натписа представља типичан пример облика слова нађених на осаријумима. Нека од њих имају обичне троугласте врхове који украшавају горње потезе слова. У супротности са натписом бр. 1, ми овде налазимо *tem* *initiale* уместо *tem finale* на крају речи

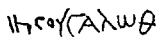
3. На задњој страни осаријума бр. 7 исписан је ред од осам грчких слова иза кога долази један коси потез, очигледно угљеном писаљком. Мада је боја извесних делова слова избледела, њихови обриси су јасно читљиви. Натпис гласи: *Ἰησοῦς ἰαοῦ*

У класичном грчком усклик *ἰαοῦ*, обично два пута поновљен, употребљаван је да изрази жалост или неприлику. Моје тумачење целог натписа било би: „Исусе, јао!”

Факсимил натписа бр. 3, са две грчке речи које значе: Исусе, јао!

4. На врху равног поклопца осаријума бр. 8 усечен је један натпис алатком оштрих равних ивица. Он гласи: *Ἰησοῦς ἀλώ*

Претпоставља се да би aloth могао бити израз оплакивања.

У Септуагинтином преводу Песме над песмама אלתות

(IV, 14) означавајући миришљаву биљку алое, преведена је са *ἀλόη*.

У Новом Завету налазимо реч *ἀλοη* (Јован XIX, 39). Види Међутим, иста реч *στικτή* у Псалмима (XLIV, 8) преодена је са даљу дискусију на следећим страницама ниже.

5. Једна од кратких страна осаријума бр. 10 носи три јеврејска слова, грубо урезана. Изгледа да глас један скраћен облик

од מתתית или מתית

Факсимил натписа бр. 4 који садржи две речи, Isus и aloth.

МАЛИ НАЛАЗИ

Међу откривеним малим налазима били су лончарски судови и лампе. Судови подразумевају ћупове, лонце, лампе, крчажиће и зделе, неке од њих целе, а друге разбијене.

У шуту што испуњава пећину нађен је новац Агрипе I. Новац је доста излизан, а само наличје је делимично читљиво. Он показује три класа јечма који излазе између два листа; датум преко поља је L () то јест година 6 (владавине Агрипе I) или 42/3 после Христа. Боље сачувани примерци ове врсте показују на предњој страни амрел са ресама, а по ободу грчки натпис ΒασΙλευσ ΑγριπΑ.

Закључци

Када је осаријум са четири крста на своје четири стране био пренет из североисточног дела гробнице, ја сам се одмах сетио једног сличног открића пре седамдесет година на Маслинској Гори, о чему је дао извештај чувени француски научник Шарл Клермон — Гано. Ово што следи је извод из његовог извештаја у вези са овим открићем.²

„У току 1873 године, неколико месеци пре мога доласка у Јерусалим, ефендија овог града, по имену Абус Соуд, колико се сећам, док је подизао себи летњикован на узвишици Маслинске Горе, која се зове Батн ел-Хава, традиционално „Брдо Преступа“, недалеко од пута за Витанију, провалио је у пећину гробнице, пуну најинтересантнијих малих осаријума. Један од мојих првих поступака био је да одем и испитам ово важно откриће. Ја сам чак почео да се погађам са поседником око старина које је он пронашао, али сам морао да одустанем због његовог претераног захтева. Био сам приморан да се задовољим прибављањем колико сам могао тачнијих репродукција у виду отисака и натписа и украса издубљених

¹ G. F. Hill, British Museum Catalogue of the Greek Coins of Palestine, 1914, pp. 236—237.

² Ch. Clermont — Ganeau, Archeological Researches in Palestine, Vol. i, 1899, pp. 381 ff.

на осаријумима. Након тога ове реликвије су биле растурене и прешле у разне руке. Ја честитам себи на предострожности да направим детаљан опис целе групе, што је изузетно важно због тога што она чини повезану целину.

„Пећина се састојала од обичне у стени исклесане одаје, без преграда; строго говорећи, она је изгледала као да није била начињена за гробницу, већ за складиште осаријума донетих из других незнатних гробница, које су морале постојати недалеко од места. Осаријуми, најмање њих тридесет на броју, били су дословно нагомилани један изнад другога у овом уском простору. На несрећу, пећина је била испретресана од стране грубих радника без и најмање пажње; они су односили осаријуме и мешали их једне с другима, мењали њихове поклопце и ломили многе сандуке, који су били од врло кртог меког кречњачког камена.”

После описа десет осаријума и натписа на њима, Клермон Гано наставља да се бави осаријумом број 11 овог налазишта, чија предња страна носи јеврејско име (Јудах).³ Он пише:

„Овде је опет име Јуда јасно написано, и овога пута удружено са једним правилним крстом, кракова исте дужине. Никаква сумња не може да постоји у погледу стварности овог симбола. Начин на који је угравиран, његов положај на површини осаријума, и у односу на особено име, све сагласно потврђује да је то символ хотимично израђен, и символ повезан са именом написаним управо изнад њега, исто као што је и дискутовани символ у броју 8 повезан са именом Јуда написаним изнад њега, и као што је исти символ у броју 10 повезан са именом Саломе. Његово значење је спорно; ја мислим да он не може бити ништа друго него знак крста, али ја не превиђам и тешкоће које оптерећују ово гледиште, узимајући у обзир наше до сада прихваћене идеје које се тичу с једне стране најранијег периода у коме је крст био признат као символ хришћанства, и с друге стране најкаснијег датума који се обично придаје свим јеврејским натписима на старом квадратном писму, у Јерусалиму и околини. Ако је овај крст стварно хришћански символ, ми морамо или допустити да се хронолошка правила, на која су сви археолози до сада потпуно пристајали у погледу хришћанских споменика на Западу, — не могу применити без модификације и на хришћанске споменике на Истоку, или, уместо тога, да се теорија, како је сваки јеврејски натпис у Јерусалиму и његовој околини неопходно старијег датума од Титове опсаде, или у сваком случају од оснивања Елије Капитолине, — не може сматрати апсолутно тачном, и да треба да постоје јеврејски натписи који припадају датуму каснијем од те епохе. Наш случај, дакле, ако је доказан, имао би за циљ или да помери унатраг датум усвојен од стране хришћанске археологије, или пак да пренесе у каснија времена датум који је прихваћен по питањима семитске епиграфије.

Ја лично мислим да је на праве симболе броја 8 и 10 бацио много светлости крст на броју 11, и да, с друге стране, ови симболи

³ Овај осаријум је сада у збирци »Notre Dame de France« у Јерусалиму.

који су сами по себи нејасни, при свем том потврђују значење које сам ја склон да припишем крсту. Ове три ствари изгледа ми да су повезане једна с другом, и ми ћемо одмах наћи и четврту (број 29) која ће уклонити сваку могућу сумњу, и пружиће нам разлог за претпоставку да (1) сви ти осаријуми који се појављују из пећине мора да обухватају веома дуг период времена од првих векова хришћанске ере до датума свакако каснијег од владавине Константина, и до званичног признања хришћанске религије; (2) да су многе особе, чији је језик био грчки или јеврејски и чији се остаци налазе у овим осаријумима, у узастопним неодређеним епохама, под условима нама непознатим, биле пригрлиле хришћанство.

Појава хришћанства у срцу једне старе јеврејске породице, са својом гробницом код самих капија јерусалимских, је ствар за коју ја признајем да је ретка, и све до сада се није дешавала. Али да ли је то довољан разлог да изјавимо да је то а priori немогуће? Ту или тамо нова наука морала је пробити себи пут у јеврејски систем. Ако смо се спотicali о једно од места где се то догодило, ми наш проналазак заиста можемо назвати срећним, али га не можемо назвати невероватним."

Клермон — Гано расправља затим о другим осаријумима из исте пећине док не дође до осаријума број 29 који је напред споменуо, и описује га следећим речима:

„Оно што сасвим изненађује то је да у овом случају два грчка слова (Δ) надвишава крст са крацима неједнаке дужине, облика званог *immisa*, који очигледно припада касном периоду; он је усечен исто тако дубоко и брижљиво као и пратећа слова. Свакако овај последњи осаријум означава последњи из серије погребна у овој крипти и можда постоји интервал од неколико столећа између њега и, на пример, осаријума Салампсоне, ћерке Симеона свештеника. Да ли је сувише брзоплето закључити да су обоје њих припадали истој јеврејској свештеничкој породици, која је у једном раном времену пригрлила хришћанство,"

Археолози нису поклонили довољно пажње горњем открићу из разлога што су каснији налази јеврејских гробница у Јерусалиму показивали да је најкаснији могући датум за њих било оснивање Елије Капитолине, за владавине Адријана, док је, с друге стране, било опште прихваћено да се крст није појавио као хришћански символ пре краја другог столећа после Христа.

Као што смо напред видели, сам Клермон — Гано налази да је тешко објаснити ову опречност, особито у погледу налаза латинског крста на једном од осаријума. Зато је био принуђен на мало вероватну претпоставку да је ова гробница била коришћена од стране јеврејске породице која је продужила да живи у Јерусалиму од времена пре разорења града од Римљана све до четвртог столећа после Христа. Ми знамо, међутим, да је Јеврејима било забрањено да остану у Светом Граду после оснивања Елије Капитолине 131 године после Христа.

Морам да признам, упркос мога високог цењења овог великог француског научника, ја сам имао извесне сумње у погледу овог

открића: Клермон — Гано није ископавао гроб лично, и неко је могао неовлашћено да дира у осаријуме пре но што су они дошли у његове руке.

У нашем случају, међутим, није било ни најмање могуће сумње у погледу старости крстова, јер је било јасно да, иако је гробница била једном отворена, ови осаријуми нису били дирани од момента када су били смештени у преграда па до дана када смо их изнели. Наш је утисак био да су крађивци гроба ушли у крипту, отворили неколико преграда и изнели осаријуме напоље надајући се драгоценом плену. Они су се, међутим, разочарали када су нашли да они садрже само кости и зато су их оставили унутра у гробници. Када су отворили последњу нишу, решили су да не вреди износити осаријуме и оставили су их као што су и били.

Поред крстова ја сам одмах запазио натписе на осаријумима, али нисам обраћао нарочиту пажњу на њих, пошто сам их сматрао ирелевантним у односу на крстова. Натписи на осаријумима обично означавају имена лица чије су кости положене у њима. Истина, иза имена Исус следовале су на оба осаријума речи које ја одмах нисам могао да дешифрујем, али сам одлучио да одложим њихово студирање док се ископавање гробнице не заврши.

Оно што ме је нарочито довело у недоумицу то је било присуство истог имена на два осаријума постављена један поред другог. Као што је добро познато, омакве гробне одаје представљају породичне гробнице, а у јеврејској породици исто име могли су да носе деда и унук, или у неким ретким случајевима, отац и син. Њихове кости не би биле скупљене истовремено и зато изненађује да се нађу два таква осаријума положена у истом удубљењу. Имајући то на уму, ја сам одмах почео да студирам натписе.

Као што се види из напред изложеног, моје тумачење натписа писаног угљем је Ἰησοῦς Ἰου . Иако су нека слова делимично избледела, њихове контуре су још увек видљиве, а потанко испитивање, непосредно после открића, није показивало било какве трагове других знакова, сем дијагоналног потеза десно од натписа. Ако је овим натписом забележено име особе сахрањене у осаријуму, очекивали бисмо после имена Исус име оца, али ја не могу да нађем ниједно име које би одговарало облику ΙΟΥ . Истина је да Септугинта обично транскрибује име Јеху, пророк или цар Израилев, са ΙΟΥ , што би изгледало да оправдава превођење натписа са: „Исус, син Јехуов“, али Јосиф увек транскрибује име Јеху као Ἰουῦ . Осим тога, није познато да је ово име употребљавано у то време.

Ја бих једва могао прихватити да друга реч представља име *Judah*, пошто апсолутно нема слова после ΙΟΥ . У јеврејској катакомби на Монтеверде у Риму један надгробни споменик носи натпис Ἐυδαδὲ κείτῃ Ἰου , али овде је натпис несумњиво био остављен недокончан.⁴ Зато морамо да прихватимо да иза речи „Исус“ овде не долази име, него усклик Ἰου , који значи „јao“. У класичном грчком

⁴ Као што указује N. Müller и N. A. Bees, *Die Inschriften der jüdischen Katakombe am Monteverde zu Rom*, 1919, p. 137, № 147.

овај узвик је обично удвојен, но овде постоји нека могућност да је дијагонални потез десно можда имао сврху да означи понављање речи.⁵

Суочени смо са већим тешкоћама када покушавамо да протумачимо други грчки натпис, број 4, урезан на поклопцу осаријума бр. 8. Као што је горе наведено, реч је једанпут нађена у Септуагинти као превод јеврејске речи אלוה, која значи алое. Ово би, јасно, могао бити надимак, пошто се овакви надимци, узети од имена биљака, јављају понекад. У овом случају, међутим, могли бисмо очекивати да нађемо употребљену грчку реч ἀλόη, пошто је то обично грчко име за биљку алое. Облик речи אלוה изгледа као да наговештава семитски корен, али ја нисам могао да пронађем њен облик. Било ми је сугерирано да би אלוה могло бити име места, али у овом случају ми бисмо очекивали придев направљен од имена места, пре него само име места. Са великом резервом усудујем се да сугерирам да би реч אלוה могла имати порекло од јеврејског или арамејског אלוה оје између осталог значи „плакати”,

„оплакивати”. Но као што рекох, ово је само покусно тумачење.

Не изненађује налаз да су јеврејски становници Јерусалима пре разарања од стране Римљана употребљавали класични грчки језик. Као доказ за широко распрострањено знање грчког можемо да наведемо многобројне натписе на осаријумима са многим грчким именима. Ми такође знамо да је Ирод саградио позориште у Јерусалиму.⁶ Можемо узети да су у томе позоришту били извођени класични комади и да су они били извор из кога су становници Јерусалима учили класичне грчке изразе, који нису били у општој употреби у говорном грчком језику онога времена.

Садукеји кажу, „Ми вичемо против вас, о ви фарисеји, јер ви велите, „Свето Писмо чине руке нечистима”, (а) „Хомерови списи не чине руке нечистима”. Рабан Јоханан б. Закај је рекао, „Немојмо имати против фарисеја ништа сем овога! — јер гле, они кажу, „Кости једног магарца су чисте, а кости Јоханана првосвештеника су нечисте”. Они му рекоше, „Колика је наша љубав за њих, толика је њихова нечистоћа — да нико не прави кашике од костију свога оца или матере”. Он им рече, „Тако и Свето Писмо: колика је наша љубав према њему, толика је и његова нечистоћа, док Хомерови списи, који се сматрају безвреднима, не чине руке нечистима”.

Помињање Хомерових књига у таквој једној препирци јасно показује да су његове књиге широко познате у Јерусалиму.

Не може бити сумње да присуство и величина крстова на осаријуму бр. 8 указују на то да су они били тамо стављени са одређеним циљем. Њих је нацртала иста особа која је написала и речи Ἰησοῦς ἰού на другом осаријуму.

Један интересантан доказ о знању класичног грчког језика нађен је у једној од препирки између садукеја и фарисеја који је сачуван у старом делу Мишне:⁷

⁵ Дугујемо за ову сугестију Dr M. Runner-у.

⁶ Josephus, Antiquitates, XV, 8, 1.

⁷ Yadaim, IV, 6.

Наше знање о употреби крста у раном хришћанству недавно је обogaћено изненађујућим налазом у рушевинама Херкуланума. У кући »Vicennario«, раскошној згради на јужној страни decumanus-a, у једној малој соби у апартману на другом спрату западног дела зграде налазио се крст. Од четири зида собе, један на коме је био улаз и онај с леве или јужне стране били су неупадљиво украшени; остала два остављена су бела. У средини задњег зида налазио се четируоугаоник покривен врло финим гипсом, у коме је дубоко урезан знак латинског крста, који је заузимао скоро целу површину четируоугаоника. Крст је око 0,43 м. висок и 0,365 м. широк, његов вертикални крак се упадљиво сужава према врху, а попречни крак благо се проширује на крајевима. Брижљиво испитивање гипса је показало да је један дрвени крст био причвршћен за зид са два ексера, чије су рупе још увек видљиве дуж вертикалног крака.

Леве и десне од гипсаног четируоугаоника јасно су видљиви трагови два ексера, на које су можда биле окачене лампе. Крст који је био углављен у гипс био је на силу истргнут из свог лежишта пре разарања Херкуланума. Један мали дрвени сандук наћен је ослоћен на зид директно испод гипсаног четируоугаоника на коме је био крст.

Професор А. Мајури држао је предавање пред Папском академијом археологије у Риму новембра 1939. г. После неколико покушаја да наће неко објашњење овог открића он је дошао до закључка да је то било место хришћанског култа и да је сандук испод крста могао бити олтар везан за култ.⁸

Херкуланум је био разорен, заједно са Помпејом и неким другим местима у тој околини, приликом ерупције Везува 79 г. после Христа. Тако ово откриће показује да је крст постао символ поштовања за хришћане најкасније до 79 г. после Христа, противно гледишту које се раније заузимало. Шта више, крст из Херкуланума је био латински крст, за који се раније сматрало да се први пут појавио у четвртм веку после Христа. Да је овај нови материјал био доступан Клермон — Ганоу, он се не би осећао примораним да ствара своју невероватну хипотезу да је гробница на Маслинској Гори, у којој се латински крст појављује на зиду једног осаријума, употребљавала једна јеврејска породица која је остала у Јерусалиму од времена пре римског разорења па све до четвртог века после Христа.

У погледу крстова из гробнице о којој ми говоримо, не би било мудро инсистирати да је крст већ тада постао поштовани символ

⁸ Мајуријево предавање је публиковано у Rendiconti della Pont. Accad. Rom. d' Arch., XV, pp. 193—218. Ја сам врло захвалан проф. Мајурију на његовој љубазности да ми пошаље фотографије Херкуланума уз дозволу да их објавим.

хришћанства; можда су они само сликовити израз догађаја, истог значења као и узвик: „Он беше распет“.*)

Моја сугестија је, према томе, да крстови и натписи на осаријумима бр. 7 и 8 представљају оплакивање Исусовог распећа од стране неких од Његових ученика. Ово мишљење је поткрепљено дешифровањем натписа на осаријуму бр. 1, неколико месеци после откопавања гробнице.

Породично име Варсава је познато једино из Новог Завета. Наилазимо на „Јосиф Варса(в)ас“ у делима Апостолским I, 23. Тамо читамо да је после распећа Петар устао и затражио да се одреди један од оних који су пратили Исуса за време Његовог живота све до Његовог распећа да замени Јуду Искариота. Заједница је именовала двојицу међу њима, од којих је један био Јосиф, звани Варсава. Други Варсава „Јуда који се звао Варсава“, био је један од два ученика које су апостоли и старешине послали да прате Павла и Варнаву у Антиохију (Дела, XV, 22). Наш натпис тако носи име једне јеврејске породице из Јерусалима, за чије се неке чланове знало да су били међу првим Исусовим ученицима, и то на основу сведочанства из Новог Завета.

Остаје да се каже неколико речи у погледу датума гробнице. Иако је теоријски могуће да неки од јеврејских гробова око Јерусалима могу датирати најкасније из времена оснивања Елије Капитолине, већина гробница пронађених у Јерусалиму припада периоду пре његовог разорења од стране Римљана године 70 после Христа.

Грнчарија нађена у овој гробници је типична за касни хеленистички и рани римски период. Слични типови грнчарије јављају се у практично свим гробницама у којима се налазе осаријуми, откривеним у Јерусалиму. Са изузетком лампе украшене линеарном шаром, која је још старија, све остале су типа лоптастог сиска назване „Иродијанске“. Каснији типови нису нађени у гробници.

Особина грчких слова (нарочито облик слова Н) указује на датум не каснији од првог века после Христа. Овоме треба додати доказ новца Агрипе I који датира из године 42/3 после Христа.

Мој општи утисак је да гробница не садржи ништа што би било после прве половине првог века после Христа.

Гробница је очевидно била у употреби од првог века пре Христа, па до половине првог века после Христа.

Сав наш доказни материјал указује на то да ми у овој гробници имамо најраније хришћанске записе који постоје. Он може такође да има значаја за историчност Исуса и распећа.

Јеврејски универзитет
Јерусалим

Са енглеског превео

Др Недељко Канрга, хирург, из часописа
„American Journal of Archeology“, Oct.-Nov. 1947.

* Ова последња ауторова примедба исувише је бледа, с обзиром на чињеницу да Оци Цркве из 2. и 3. века јасно сведоче о поштовању Крста од стране Хришћана. — Прим. редак.

Примедба 1.

Господин Е. А. Сукеник је превео речи: „Иисус јоу” са „Иисусе јао”, али их не треба схватити као „олакшавање Иисусовог распећа од стране неких Његових ученика”, како он мисли, већ да тим речима умраи позива Христа у помоћ, што претпоставља веру у Христа као Бога. Писац сматра да је овде у питању хришћанска личност из хришћанске породице, из које је један члан био биран за апостола Христовог. Као такав, он је сигурно био убеђен у то да је Господ Иисус Христос Својом смрћу одузео власт сатани над родом људским, његово царство зла разорио и у слави са нетрулежним телом као Бог васкрсао; да су Га по васкрсењу виђали неки из његове породице, као Јосиф, који је био кандидат за апостола. Знао је да је Господ Христос Својим васкрсењем пропутио пролаз свима, који буду веровали у Њега и одржали заједницу са Њим, у наручје Пресвете Тројице, где је вечна радост и блаженство. Томе су се сви верујући радовали и радоваће се. Али, на томе путу душа мора да прође крај духова злобе испод неба (Еф. 6, 12). Да би га срећно прошао, он је из смирења и, знајући своје немоћи, онако завапио за помоћ; а жељу му је најближи по сродству, на ковчежић записао. Отуда, са психолошко-хришћанског становишта, речи: „Иисус ју”, треба да имају смиао: „Иисус (јао) помози!” Међутим, могуће је тумачење израза „Иисусе јоу” не у грчком значењу са „Иисусе јао”, него у јеврејском значењу (у номинативу), са „Иисус Бог”. (Обе би јеврејске речи, у том случају, биле грцизиране и грчким словима написане). У оба пак могућа тумачења очигледна је вера дотичнога у Христову Божанску моћ, те Му се зато као Богу и обраћа за помоћ.

Примедба 2.

У вези натписа: „Иисус алотх”, писац вели: „Претпоставља се да би алотх могао бити израз олакшавања” (Одељак *Натписи*). Писац је нашао да је ова реч употребљена у давнини у Песми над песмама, па је узета она, а не савремена „алој”, коју је употребио Јеванђелист Јован (19, 39). Зашто и шта значи она? — Мислим да би се могао дати следећи одговор: Од старине се гледало на овај свет као сенку небеских ствари (ср. 1 Мојс. 1, 26—27; 2 Мој. 25, 40; Јевр. 8, 5), што је и Господ Христос Својим причама потврдио. Ова симболичност света заступљена је у поменутој књизи Песма над песмама. У њој је описан однос Христа, као жениха, према Својој Цркви као невести. Сликвито је назива *вртом* затвореним, са воћем красним, које набраја те помње *смирну* и *алој* (алотх), „са сваким прекрасним *мирисима*” (Песма 4, 12—14). Све набројано, што чини лепоту невесте, символ је духовне стварности. У ствари, то су свете благодатне силе, које Господ Иисус, као Богочовек и Помазаник Божји, поседује и Собом уноси у Цркву — Тело Своје, те је чини светом, божанственом, непропаљивом. Отуда сви балзани, а са њима *смирна* и *алој*, који за време одржавају у нетрулежности тела умралих, симболи су божанствене силе Христове, којом је Он кроз смрт Своју сатро смрт, одузео власт сатани над родом људским и васкрсао са нетрулежним телом, за вечни живот у Божанској слави и части. Ова прослављеност човечанске природе Христове као Новог Адама, распростире се на све оне који верују у Њега, који буду крштени и који држе заједницу са Њиме, стим, што се васкрс душе постиже у св. крштењу, а васкрс тела о општем васкрсењу силом исте Божанске моћи. Залог за ово је васкрсао нетрулежно тело Христово. Позајмицом речи „алотх”, из поменутог симболичне књиге, указано је на то да се и њој има приступити као символу у духу извора одакле је узета. Отуда речи: „Иисус алотх” — Иисус мирисни балзани алој, имају следећи смиао: *Иисус је васкрсење и живот вечни.*

Примедба 3.

Реч „стакти”, која је употребљена у Пс. 44 (45), 8 да означи мирисну балзану биљку алоју, Свети Атанасије Велики овако објашњава: „*Стакти*

је најфинији вид смирне. Јер, ако истареш ову мирисну материју, сва се вла-га из ње издаваја у стакти, а остатак густине назива се смирном” (Тумач. на Псаам 44 (45), 8).

ОСВРТ

Ко буде читао рад професора Е. А. Сукеника, свуда ће опазити објективност у излагању и верујемо да ће имати позитиван став о њему. Захваљани смо му што је овај материјал објавио и тиме учинио велико добро Христовој Цркви. Имамо сада у оригиналу запис од Христових савременика и познавалаца, од којих је један умро најкасније 9 година по страдању и васкрсењу Господњем. За све хришћане овај налаз претставља велики добитак, јер ће многе противнике и заведене умирити и уверити. Но од овога је већи доказ, ако ми као хришћани будемо благодатно живели у молитви, учествовали у светим тајнама и светим врлинама. Ово стога, што само тада долазимо у могућност да целим бићем својим доживимо Божанственост Христову, која ће нам сведочити и о Његовој историчности. Уз ово, имали бисмо тачну претставу о величини и тежини промашаја најмљених писаца и политичара, кроз историју, који, поричући Господа Исуса као историјску личност, порицали су тиме и Хришћанство, те обоје прогласили за производ маште и лажни духовно оболелих људи; као и духовне катастрофе оних нејаких који су им лаковерно и из других разлога пришам.

Захваљујемо се о. Ф. Р., пароху Руске Православне Цркве у САД, који је мојој молби изишао у сусрет и овај материјал ископирао и послао, као и г-њу Др. Недељку Кантрги, хирургу из Београда, на верном преводу овог текста.

Резюме

Е. Л. Суkenик

ДРЕВНЕЙШИЕ ХРИСТИАНСКИЕ ПАМЯТНИКИ

В данной работе американского археолога дано описание и комментарий археологических раскопок в одной еврейской гробнице в Иерусалиме, обнаруженной в 1945 году. Особенно выделены несколько важнейших раннехристианских надписей обнаруженных на оссариумах — саркофагах с человеческими костями.

После описания гробницы и самых оссариумов, автор даёт толкование пяти обнаруженных надписей, из которых самыми важными являются 3 и 4, содержащие упоминание имени Иисуса Христа, что указывает на христианскую веру евреев, захороненных в этой гробнице. Эти надписи датируются первой половиной первого века по Р.Х. и возможно являются древнейшими христианскими памятниками.

Статья сопровождается краткими примечаниями и аннотацией протоиерея Милутина Ранисавлевича, что помогает лучше понять значение этой археологической находке.

Zusammenfassung

E. L. Sukenik

DIE FRÜHESTEN CHRISTLICHEN DENKMÄLER

In dieser Arbeit des amerikanischen Archäologen wird eine Beschreibung und ein Kommentar gegeben über die archäologischen Funde in einer hebräischen Totengruft in Jerusalem, die 1945 entdeckt wurde. Dazu besonders einige bedeutende frühchristliche Inschriften, die auf Ossariumen — Totenschreinen mit Menschenknochen entdeckt wurden.

Nach der Beschreibung der Totengruft und der Ossariumen selbst interpretiert der Autor die fünf gefundenen Aufschriften, von denen die dritte und vierte die bedeutendsten Aufschriften sind, denn in ihnen wird der Name Jesus Christus erwähnt, was auf den christlichen Glauben dieser Häbräer schliessen lässt, denen die Totengruft gehörte. Diese Aufschriften stammen aus der ersten Hälfte des ersten Jahrhunderts nach Christus und sind somit möglicherweise die frühesten christlichen Monumente.

Dem Artikel sind einige kürzere Anmerkungen beigefügt und ein Rückblick des Erzpriesters Milutin Ranisavljevic, was zum besseren Verständnis der Bedeutung dieser archäologischen Entdeckung beiträgt.